

Rémai Dániel

Mennyire hatékony a brit börtönderadikalizációs modell?

„Egyetlen börtön sem tarthat fogva.”

(Wilson Grant Fisk alias Kingpin)¹

Problémafelvetés

A fenti idézet a Marvel-univerzum *Daredevil* sorozatának egyik gonosz karakterétől, Kingpintől származik. A mondat egyrészt érthető úgy, hogy nincs olyan börtön, amelyből Kingpin ne tudna megszökni, de találhatunk más interpretációkat is. Például hogy hatalmában áll a börtönből is folytatni a korábbi, bűnös üzelmeit, vagy a börtön sem fogja megváltoztatni az alapvető viselkedési formáit, és nem fogja a társadalom által elfogadott viselkedési normákra nevelni. A modern börtönök izolációs terek, amelyek hosszabb-rövidebb ideig elszigetelik a fogvatartottakat a többségi társadalomtól, de sem a külvilágtól, sem egymástól nem zárják el őket teljesen, és ennek a helyzetnek a hatásaival a biztonság megteremtésében érdekelt szakembereknek számolniuk kell.

Ahhoz, hogy a történelem során egyre nagyobb csoportokban együtt élő emberek fenntartható közösségeket hozhassanak létre, a mindennapi működést szabályok közé kellett szorítani, és az általánosan elfogadott közös értéktől eltérő eszméket, viselkedési formákat, a közösség tagjaira és működésére nézve káros tevékenységeket szankcionálni kellett. Az emberiség történelme során a középérték megállapítása és a szankcionálás formája számtalan esetben

¹ Marvel: *Daredevil*. 3. évad 13. rész.

jelentős mértékben eltér a napjainkban morálisan megengedettnek gondolttól. A bebörtönzés, azaz a szabadság elvétele az egyik ilyen történelmi korokon átívelő formája a szankcionálásnak, azaz amikor a többségi társadalom szempontjából veszélyesnek ítélt személyt izolálják a társadalom többi tagjától. Azonban ez az elszigetelés napjainkban nem feltétlenül teljes izoláció, hiszen általában lehetősége van az elítéltnak a külvilággal való kapcsolattartásra, a hírek, a világban folyó események megismerésére, a rabtársakkal való kapcsolatok fenntartására. Nemcsak hogy nem lehet mindenkit elkülöníteni, de számolni kell azzal, hogy az elítéltek többsége egy adott időpillanatban letölti büntetését, és újra a többségi társadalom tagjai között találja majd magát. Annak érdekében, hogy a társadalmi reintegráció zökkenőmentes legyen, és a visszaesés kockázata minimálisra csökkenjen, a modern társadalmakban megjelent az a gondolat – és egyben elvárás –, hogy a büntetés-végrehajtási intézményeknek és általában az államoknak támogatni és segíteni kell a fogvatartottakat a társadalomba való visszailleszkedésben.

A globális terrorizmus terjedése az ezredforduló után számos új kihívást hívott életre világszerte. A radikalizációs folyamatokban bekövetkezett változások és a terrorizmus támogatásával, illetve a terrorizmussal kapcsolatba hozható ítéletek száma – különösen a nyugat-európai országokban – jelentős mértékben megnövekedett az elmúlt évtizedben.² Ez a folyamat a büntetés-végrehajtási rendszert is új kihívások elé állította, és olyan kulcsfogalmak és projektek kerültek előtérbe, mint a társadalmi jelzőrendszerek, a deradikalizációs programok, a börtönradikalizáció és -deradikalizáció kérdése, vagy a hatékony reintegráció lehetséges módjainak keresése.

Jelen tanulmány nagy vonalakban a börtönradikalizáció terrorizmussal kapcsolatban felmerülő kérdéseit kívánja bemutatni, valamint a Nagy-Britanniában terrorizmussal vagy terrorizmushoz köthető bűncselekményekkel kapcsolatban elítélt fogvatartottak körére fókuszálva a működő deradikalizációs programokat és alkalmazott eljárásokat vizsgálja. A biztonsági helyzet és a működő programok bemutatása mellett esettanulmányok mentén vizsgáljuk a brit börtönderadikalizációs eljárásokat, amelyek mentén eljutunk majd – a brit döntéshozókat és a közvéleményt is aktívan foglalkoztató – aktuális kritikákhoz és a jövőbeni tervekhez.

² *Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023* 2023.

**Fogalmi áttekintés:
radikalizáció – társadalmi jelzőrendszerek –
börtönderadikalizáció és reintegráció**

Unalomig ismételtetett megállapítás, hogy a radikalizáció folyamatának nincs egy egységesen elfogadott, univerzális definíciója. Kruglanski és társai tanulmánya alapján általánosságban elmondható, hogy a radikalizáció egy kognitív folyamat, amelynek során egy egyén vagy egy csoport egyre szélsőségesebb politikai, társadalmi vagy vallási nézeteket fogad el.³ A posztmodern terrorizmus megerősödésével a radikalizáció fogalmát egyre többen kezdték el társítani a terrorizmussal, és már ezt a felfogást tükrözi az Európai Bizottság 2006-os megfogalmazása, amely szerint a radikalizáció az „[a] jelenség, amikor az emberek olyan véleményeket, nézeteket és eszméket fogadnak el, amelyek terrorcselekményekhez vezethetnek”.⁴ Ugyan a radikalizáció és a terrorizmus közötti összefüggés számos esetben fennáll, de ahogy Schmid is rávilágít, történelmileg nem igazolt, hogy a radikalizáció minden esetben terrorizmushoz vezethet.⁵ Ugyanakkor kijelenthető, hogy a radikalizáció és annak új típusú formái, például az online radikalizáció, az elmúlt évtizedekben kiemelt biztonsági kihívásokat jelentettek és jelentenek napjainkban is.⁶ Az évezred elejétől megerősödő radikális iszlám mellett az elmúlt években egyre inkább elterjedt a szélsőjobboldali radikalizmus, valamint megjelentek a különböző alternatív ideológiákhoz köthető, ún. *kevert* radikalizációs irányok is.⁷ A radikalizációs folyamat időben történő felismerésében és megállításában a társadalmi jelzőrendszereknek kiemelt szerepe van. A jelzőrendszerek által használt módszerek és eszközök alkalmazhatóak – megfelelő implementálás után – a börtönökben végzett deradikalizációs tevékenységben is.

A börtönradikalizáció jelensége komplex terület, és jelen tanulmány célja nem az, hogy bemutassa annak részleteit. Ugyanakkor néhány alapvető megállapításra szükségünk van a brit börtönderadikalizációs programok későbbiekben történő értékeléséhez. A börtönradikalizáció jelensége a társadalmi, pszichológiai és környezeti tényezők összetett kölcsönhatásából eredő probléma. A fogvatartottak a börtönkörnyezetben tapasztalt identitásvesztés,

³ KRUGLANSKI et al. 2014.

⁴ VELDHUIS–STAUN 2009.

⁵ SCHMID 2013.

⁶ Europol 2023.

⁷ RÉMAI 2023.

az igazságtalanság érzése és a társadalmi kirekesztettség következtében gyakran sérülékeny állapotba kerülnek, amely által nyitottabbá válnak a szélsőséges ideológiákra. Bizonyos esetekben fennáll annak a veszélye, hogy a fogvatartottak egymásban erősítik a radikalizációs folyamatot. A folyamatok megértéséhez és kezeléséhez minden esetben fontos figyelembe venni a büntetés-végrehajtási intézetekben uralkodó körülményeket és a fogvatartottak egyéni pszichológiai állapotát. Minden elítélt esetében egyedi értékelésre van szükség, és ehhez kell igazítani a foglalkozásokat, tevékenységeket.⁸

A büntetési idő lejártával, a szabadulók, korábban a radikális eszmékkel érintett személyek monitorozásában, a radikális eszmékben való újabb elmerüléstől való megóvásában ismét nagy szerepe lehet a társadalmi jelzőrendszereknek. Azaz elmondható, hogy a társadalmi jelzőrendszerek szorosan összefüggenek, és együtt kell hogy működjenek a büntetés-végrehajtási intézményekben alkalmazott hasonló célú programokkal. Ennek az együttműködésnek az egyik jó gyakorlatát láthatjuk Nagy-Britanniában, ahol a Prevent gyűjtőnév alatt működő társadalmi jelző-, deradikalizációs, reintegrációs rendszer egyik önálló elemét képezik a büntetés-végrehajtási intézményekben folyó deradikalizációs programok is.⁹

„A brit modell”

A brit társadalmi jelzőrendszer alapidokumentuma a 2003-ban elfogadott *CONTEST*, azaz a brit terrorellenes stratégia.¹⁰ A dokumentum első pillérében hivatkozott Prevent program és alprogramjainak célja, hogy az együttműködésre építve, a tudásmegosztást támogatva egy bonyolult és sokrétű hálózatot alakítson ki, amely védi a radikalizáció szempontjából sérülékeny csoportokat. A Prevent pillér gerince a Channel program, amely arra összpontosít, hogy korai stádiumban segítséget nyújtson a terrorizmussal összefüggésbe hozható radikalizációnak kitett személyeknek.¹¹ Ha nem sikerül időben felismerni a radikalizáció folyamatát, vagy a korai deradikalizációs próbálkozások sikertelenek, és egy egyén a büntetés-végrehajtási rendszerbe kerül terrorizmus támogatásáért vagy terrorcselekményért, akkor már az Őfelsége

⁸ HORGAN 2008.

⁹ Counter Terrorism Policing 2023.

¹⁰ *Counter-terrorism strategy (CONTEST)* 2023.

¹¹ *Counter Terrorism – Channel Programme*.

Börtön és Pártfogó Szolgálatát által üzemeltetett deradikalizációs programok válnak elérhetővé számára.¹² 2021-ben a brit törvényhozás szigorította bizonyos bűncselekmények kapcsán a terrorizmusellenes és büntetés-végrehajtási törvényt, és „minimum 14 éves szabadságvesztést vezetett be, a meghosszabbított ítéletben részesülők korai szabadon bocsátásának intézményét megszüntette, valamint az engedéllyel rendelkező terroristák szigorúbb megfigyelését”¹³ rendelte el.

Alapvetően két kiemelt börtönderadikalizációs programot találhatunk Nagy-Britanniában: (1) a Healthy Identity Intervention (HII)¹⁴ és a (2) Desistance and Disengagement Program (DDP)¹⁵ elnevezésű programokat.¹⁶

A Healthy Identity Intervention (HII) és a Motivational and Engagement Intervention (MEI) kísérleti projektek

Látva a terrorizmus területén bekövetkező változásokat és kihívásokat 2008-ban Angliában és Walesben indult el a HII és a MEI, amely az elméleti alapok áttekintésétől kezdve próbálta feltérképezni az erőszakos radikalizáció folyamatát és integrálni a máshol bevált módszereket és a deradikalizáció eszközeit a brit büntetés-végrehajtási rendszerben. 2011-ben került sor az első pilotprojektre, amely alapján elkészültek az iránymutatások és módszertani útmutatók. Összességében a MEI és a HII elméleti szinten nagyon erősen megalapozott programok, amelyek alapjai visszanyúlnak a „klasszikus” bűnelkövetői rehabilitáció alapelveihez, mint például a kockázat-szükséglet-válasz modellhez (RNR), a „jó élet” modellhez vagy a dezisztenciaelmélethez.¹⁷ 2018-ban a brit Igazságügyi Minisztérium közzétette a Healthy Identities Intervention (HII) és a Motivational and Engagement Intervention (MEI) kísérleti projektek átfogó értékelését: a programokat mind a segítők, mind

¹² *His Majesty's Prison and Probation Service.*

¹³ HM Inspectorate of Probation: *The evidence base – probation services.*

¹⁴ National Offender Management Service 2013.

¹⁵ *Factsheet: Desistance and Disengagement Programme.*

¹⁶ A HII-vel párhuzamosan futott a Motivational and Engagement Intervention (MEI) elnevezésű, hasonló célokat és módszereket alkalmazó program, amíg 2018-ban össze nem vonták őket.

¹⁷ HM Inspectorate of Probation: *The evidence base – probation services.*

a résztvevők pozitívan értékelték. Mivel a résztvevők átfedésekre mutatnak rá a HII és a MEI között, így a két programot a HII-ben vonták össze. A programban részt vehetnek a szélsőséges iszlám ideológia által érintett és a szélsőjobb oldali ideológia által érintett személyek is. Az eredmények alapján a HII programot országosan akkreditálták és végrehajtották. A program nagy népszerűségnek örvend az elítéltek körében, a 2019-es évben még várólista is kialakult a bekerüléshez.¹⁸ Ófelsége Pártfogó Felügyelősége rendszeresen monitorozza a HII működését és hosszú távú hatásait.

Desistance and Disengagement Program (DDP)

A 2016-ban indult Desistance and Disengagement Program (DDP) hivatalos honlapja szerint a program célja, hogy „segítse a terrorizmusban vagy a terrorizmushoz kapcsolódó tevékenységben részt vevő egyének jelentette biztonsági kockázatok kezelését. A programban részt vevők azon dolgoznak, hogy csökkentsék az Egyesült Királyság számára jelentett kockázatot azáltal, hogy személyre szabott rehabilitációs támogatást nyújtanak és speciális segítőköt vonnak be”.¹⁹ A HII-hez képest a DDP az egyéni radikalizációs faktorok mellett nagy hangsúlyt fektet a társadalmi, politikai és ideológiai motivációs faktorokra is.

A DDP számos gyakorlatot merít a nemzetközi deradikalizációs portfólióból. A program elvi és elméleti alapját nemzetközi szervezetek alapidokumentumai adják, mint például az *Európa Tanács Kézikönyve a börtönök és a pártfogó szolgálatok számára a radikalizálódás és az erőszakos szélsőségeség tekintetében*.²⁰

A program olyan személyre szabott foglalkozásokat biztosít, „amelyek támogatják az egyéneket abban, hogy szakítsanak a terrorizmussal kapcsolatos tevékenységekben való részvétellel (desistance – leállás), és eltávolodjanak a terrorista ideológiától és gondolkodásmódtól (disengagement – elszakadás)”.²¹ A folyamatba számos külső szakértőt vonnak be a pszichológusoktól, a vallási személyeken keresztül a szociális segítőkig. A fő módszerek között megjelenik

¹⁸ DODD–SABBAGH 2019.

¹⁹ *Factsheet: Desistance and Disengagement Programme.*

²⁰ Council of Europe 2016.

²¹ *Factsheet: Desistance and Disengagement Programme.*

1. táblázat. *A DDP-ben részt vevő elítéltek száma évenkénti bontásban*

<i>Költségvetési év</i>	<i>A DDP-ben részt vevő elítéltek száma</i>
2016/17	< 10
2017/18	64
2018/19	116
2019/20	126
2020/21	100
2021/22	146

Forrás: Factsheet: Desistance and Disengagement Programme

a mentorálás, a teológiai, ideológiai és gyakorlati támogatás. A program hatékonyságát támogatja az elkövetővel való közvetlen kapcsolattartás lehetősége. Vivian Gerian előadásában a felsorolt hét pontot emelte ki, amely a DDP-t hatékonyra és egyben egyedivé is teszi: (1) multidiszciplináris megközelítés, (2) ügynökségek közti együttműködés, (3) a bizalom és kommunikáció, (4) eltérő szervezeti működés a különböző szinteken, (5) számos szakterület meglévő szakértelmének, tapasztalatának a hasznosítása, (6) lehetőségekre nyitott és (7) rugalmas rendszer.²²

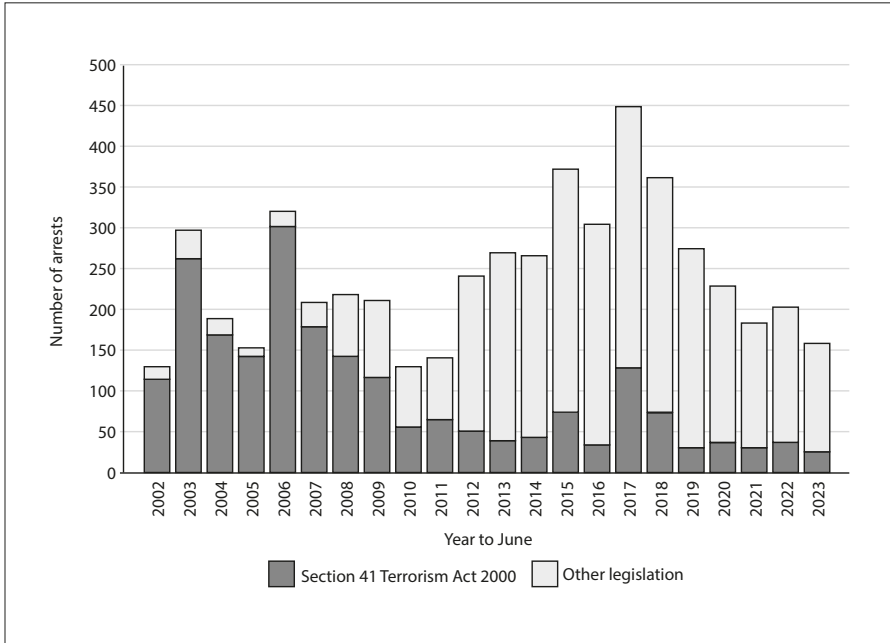
Annak ellenére, hogy a DDP kiemelt jelentőségű program, mind a gazdasági források, mind a rendelkezésre álló szakemberek száma véges. Az 1. táblázat foglalja össze a program indulása óta a részt vevő elítéltek számát éves bontásban.

A DDP-be bevonható fogvatartottak köre az évek során folyamatosan bővült, így már nemcsak a terrorizmusért elítéltek kerülhetnek a rendszerbe, hanem például terrorizmus támogatásának vádjával elítéltek vagy a vizsgálati fogságban lévők is. Az 1. ábra a brit belügyminisztérium által 2023 szeptemberében közzétett statisztikát foglalja magában, amely alapján megállapítható, hogy terrorizmussal kapcsolatos tevékenységért 159 személy került őrizetbe 2023. június végéig, ami 21%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban.²³

Egyértelműen látjuk, hogy a DDP befogadó kapacitása véges (kb. maximum 150 fő foglalkoztatására van lehetőség). Ugyan a DDP rendszerre nehezedő nyomás, amely a 2010-es évek második felében jellemző volt, már

²² GEIRAN 2021.

²³ *Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023.* 2023.

1. ábra. A DDP-ben részt vevő elítéltek száma évenkénti bontásban

Forrás: Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023.

nem áll fenn, ugyanakkor a program feltételezhetően a jövőben sem marad feladat és résztvevők nélkül.

Esettanulmányok – hibák a rendszerben

Egy börtönderadikalizációs program akkor működik igazán jól, ha a társadalom többet nem hall azokról, akik a programban részt vesznek. Ugyanakkor ez gyakran nem így van.

2016-ban az akkori brit igazságügy miniszter, Michael Gove megbízásával egy átfogó felülvizsgálat készült az igazságügyi rendszer különböző stációiban fellelhető iszlamista szélsőségesekről. A vizsgálat egyértelműen megállapította, hogy a szélsőséges iszlamista radikalizáció mértéke növekszik a brit

büntetés-végrehajtási rendszerben, a jelentés számos problémát felvetett, és javaslatot is megfogalmazott, amelyek azonban nem lettek teljes mértékben feloldva, illetve implementálva.²⁴

A brit börtönderadikalizációs programok megítélését jelentős mértékben rontotta, hogy időben egymáshoz viszonylag közel két olyan terrortámadás is történt Londonban, amelyben az elkövető korábban kapcsolatba került az előzőleg említett börtönderadikalizációs programokkal. 2019. november 29-én Usman Khan London központjában két embert megölt, hármat pedig súlyosan megsebesített egy késsel. A 28 éves, pakisztáni felmenőkkel rendelkező Khant először 2013-ban tartóztatták le, amikor az al-Kaida nevében robbantásos merényletet akartak végrehajtani a londoni tőzsde épülete ellen. Khant 16 év börtönbüntetésre ítélték, de ennek nagy részét feltételes szabadlábon tölthette annak ellenére, hogy kapcsolatokat ápolt az angliai radikális iszlamista körök több kiemelt szereplőjével, és kapcsolatban állt számos szélsőséges csoporttal. Khan két deradikalizációs és reintegrációs programban is részt vett a büntetése alatt. Az egyik ilyen program, a Learning Together²⁵ keretében rendezett konferencián való részvétel tette lehetővé, hogy Khan a szabadlábra helyezés feltételeitől eltérve Londonba utazzon, és elkövesse a London Bridge-i terrortámadás néven ismertté vált merényletet.²⁶

2020. február 2-án délután Sudesh Amman késes merényletet követett el Londonban a Streatham High Roadon, a kést az egyik közeli üzletből lopta a támadás előtt. A támadásban három személy sérült meg. A támadást követően a rendőrök a nyílt utcán, üldözés közben lelőtték az elkövetőt. Ammant 2018-ban ítélték három év letöltendő börtönbüntetésre terrorizmussal kapcsolatos anyagok online terjesztéséért és olyan információk gyűjtéséért, amelyek hasznosak lehetnek terrorcselekmények előkészítésekor. Annak ellenére, hogy Amman nem volt hajlandó részt venni a deradikalizációs programokban és egyértelműen nem fordult el a radikális iszlámtól, sőt erőteljes érdeklődést mutatott a vértanúság iránt, 2020 januárjában szabadult a börtönből.²⁷

²⁴ *Summary of the main findings of the review of Islamist extremism in prisons, probation and youth justice* 2016.

²⁵ *Learning Together*.

²⁶ DE SIMONE 2019.

²⁷ BBC 2021.

Kritikák

A Khan és az Amman által elkövetett terrorcselekmények ráirányították a figyelmet a büntetés-végrehajtási intézményekben folyó deradikalizációs programokra és azok hiányosságaira. Claire Brader 2020 júniusában közölt egy átfogó tanulmányt, amelyben bemutatta a támadások után kialakult vitát, a programokkal kapcsolatos pró és kontra érveléseket.²⁸

A HII és a DDP megítélését nem segítette, hogy egy – a Belügyminisztérium által megrendelt – a Behavioral Insights Team által 2018-ban készített tanulmány szerint a deradikalizációs programok 95%-a „nem hatékony”.²⁹ A brit társadalmi jelzőrendszer más ágazataiban a korábbi években felmerült hibák és mulasztások alapvetően kérdőjelezték meg a Prevent pillér létjogosultságát. Annak ellenére, hogy voltak a programoknak támogatói, mint például Arthur Snell, a Prevent program korábbi vezetője, aki 2020 februárjában úgy nyilatkozott, hogy „a büntetés politikai divat. De a büntetés nem deradikalizálja a terroristákat. [A szélsőségeseknek] szükségük van egy új életre, szükségük van az egzisztenciális harc helyett egy más életérzésre. Szükségük van minden olyan eszközre, amellyel a brit börtönrendszer küzd, hogy megadja minden bentlakónak.”³⁰ Alapvetően a statisztikák is alátámasztották a programok hatékonyságát: például kiderült, hogy 2013 januárja és 2019 decembere között a terrorizmusról szóló törvények alapján elítélt elkövetők mindössze 3%-a hajtott végre újabb terrorcselekményt.³¹ Azonban nem segítette a helyzetet, hogy a DDP-ről korábban nem készült átfogó hatástanulmány – ennek egyrészt módszertani okai is voltak, hiszen a szakértők között konszenzus van arról, hogy az ilyen jellegű deradikalizációs programok hatékonysága csak hosszú távon mérhető. Mind a közvélemény³² és a politika döntéshozók³³ a programok felülvizsgálatát és akár felszámolását, de legalábbis újragondolását és megújítását sürgették.

2020 januárjában a brit kormányzat 90 millió font értékű intézkedéscsomagot jelentett be a szélsőségesek leküzdésére, amelyből 3 millió fontot különítettek el speciális intézkedésekre, mint például a terrorellenes programok és további, a deradikalizációt segítő központok létrehozása és fenntartása.

²⁸ BRADER 2020.

²⁹ HAMILTON 2018.

³⁰ LEWIS 2020.

³¹ GOLDBERG–CLIFTON 2020.

³² GRIERSON 2020; GOLDBERG–CLIFTON 2020.

³³ *Prisons: Radicalisation Volume 802: debated on Tuesday 3 March 2020.*

A brit kormány elindította a brit terrorellenes stratégia, a CONTEST felülvizsgálatát és reformját. Elrendelték a deradikalizációs programok folyamatos hatékonyság-ellenőrzését.³⁴ Továbbá szigorították a korai szabadon bocsátásra vonatkozó törvényt, és eltörölték az automatikus szabadlábra helyezés intézményét, amelyet felváltott az egyéni kockázatértékelés.³⁵ A kockázatértékelést olyan eszközökkel támogatta a javaslat, mint a hazugságvizsgáló tesztek alkalmazása.³⁶

Emily Winterbotham, a Royal United Services Institute Terrorizmus és Konfliktusok kutatócsoportjának igazgatója, aki a brit társadalmi jelzőrendszer és a deradikalizációs programok szakértője, 2022. novemberi írásában számos ponton kétségbe vonta a brit terrorellenes stratégia várható reformjában található bizonyos lépések hatékonyságnövelő hatását, ugyanakkor fenntartotta korábbi álláspontját, hogy szükséges a deradikalizációs rendszerek megléte, de sosem fogunk tudni tökéletes és minden egyéni radikalizációs folyamatot kivédő védőhálót alkotni.³⁷

Összegzés helyett további kérdések

Kijelenthető, hogy a deradikalizációs programok legmagasabb szintjét a büntetés-végrehajtási intézetekben működő programok jelentik. A HII és a DDP egy olyan időszakban született, amikor az európai biztonságot aktívan veszélyeztette a radikális iszlám terrorizmus, majd az ezt követő években a programoknak fel kellett lépniük a reakcióként megerősödő szélsőjobboldali radikalizmussal szemben. A társadalmi jelzőrendszerek és a deradikalizációs programok tanulságát az elmúlt években számos átfogó tanulmány vizsgálta.³⁸

Számos nyitott kérdés lengi körül a vizsgált, a brit büntetés-végrehajtási intézményekben zajló deradikalizációs programokat. Például hogy ezek az iszlám szélsőséges ideológiára vannak kódolva, de vajon működnek-e az előttünk álló évtizedek radikális ideológiai és eszmei környezetében is? Alkalmasak-e ezek a programok például a visszatérő harcosok jelentette kihívások kezelésére és a visszatérők integrálására a társadalomba? Hosszú távon is hatékonynak bizonyulnak ezek a programok a radikális eszmékkel érintett sérülékeny személyek megóvásában?

³⁴ *Tougher sentencing and monitoring in government overhaul of terrorism response* 2020.

³⁵ *Terrorist Offenders (Restriction of Early Release) Bill HL Bill 99 of 2019–2.*

³⁶ DEARDEN 2020.

³⁷ WINTERBOTHAM 2022.

³⁸ WEEKS 2021.

A pontos válaszokat csak évek múlva fogjuk megtudni, de az egyértelmű igény és elvárás, hogy a társadalmi jelző- és deradikalizációs rendszereknek fejlődniük kell. A törvényi felhatalmazás, a módszertanok megalkotása és gyakorlatban történő alkalmazása még könnyűnek is tűnhet, de a deradikalizációs tevékenységekhez kitartás, elkötelezettség és hit kell. Talán nagyobb mértékben, mint amilyen mértékben az elvakultság megjelenik a másik oldalon.

Felhasznált irodalom

- BBC (2021): *Streatham Terror Attack: Concern over 'Extremist' Knifeman Before Release*. 2021. augusztus 2. Online: <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-58057162>
- BRADER, Claire (2020): *Extremism in prisons: Are UK deradicalisation programmes working?* Online: <https://lordslibrary.parliament.uk/extremism-in-prisons-are-uk-deradicalisation-programmes-working/>
- Council of Europe (2016): *Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremism*. Online: <https://rm.coe.int/16806f9aa9>
- Counter Terrorism – Channel Programme. Online: <https://www.lancashire.gov.uk/council/transparency/access-to-information/service-and-project-specific-privacy-notice/counter-terrorism-channel-programme/#:~:text=Channel%20is%20a%20programme%20which,and%20extent%20of%20that%20risk>
- Counter Terrorism Policing (2023): *Prevent*. Online: <https://www.counterterrorism.police.uk/what-we-do/prevent/>
- Counter-terrorism strategy (CONTEST) (2023). Online: <https://www.gov.uk/government/publications/counter-terrorism-strategy-contest-2023>
- DEARDEN, Lizzie (2020): Terrorists to Take Lie Detector Tests as Part of 'Major Overhaul' after London Bridge Attack. *Independent*, 2020. január 21. Online: <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/terrorists-lie-detector-tests-attacks-london-bridge-probation-prisons-sentences-law-a9293481.html>
- DE SIMONE, Daniel (2019): London Bridge: Who was the Attacker? *BBC*, 2019. december 5. Online: <https://www.bbc.com/news/uk-50611788>
- DODD, Vikram – Dan SABBAGH (2019): Prisons put Terrorists on Waiting List to Receive Help to Deradicalise. *The Guardian*, 2019. december 3. Online: <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/dec/03/prisons-put-terrorists-on-waiting-list-to-receive-help-to-deradicalise>
- Europol (2023): *European Union Terrorism Situation and Trend report 2023* (TE-SAT). Online: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2023-te-sat>

- Factsheet: Desistance and Disengagement Programme* (2019). Online: <https://homeofficemedia.blog.gov.uk/2019/11/05/fact-sheet-desistance-and-disengagement-programme/>
- GEIRAN, Vivian (2021): *Deradicalisation/Disengagement Programmes in Prison & Probation – The Challenges Involved*. Online: <https://rm.coe.int/vivian-geiran-ppt/1680a44e3f>
- GOLDBERG, Adrian – Helen CLIFTON (2020). De-radicalisation Approach Needs ‘Fundamental Review’ – Prison Officers’ Association. *BBC*, 2020. március 10. Online: <https://www.bbc.com/news/uk-51801724>
- GRIERSON, Jamie (2020): Streatham Attack Shows Britain Needs New Ideas on Deradicalisation. *The Guardian*, 2020. február 4. Online: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/feb/04/terror-attacks-show-britain-needs-new-ideas-on-deradicalisation>
- HAMILTON, Fiona (2018): Most Programmes to Stop Radicalisation are Failing. *The Times*, 2018. június 6. Online: <https://www.thetimes.co.uk/article/most-programmes-to-stop-radicalisation-are-failing-obwh9pbtd>
- National Offender Management Service (2013): *Healthy Identity Intervention – Summary and Overview*. Online: https://www.whatdotheyknow.com/request/de_radicalisation_courses/response/403865/attach/4/HII%20Summary%20and%20Overview%20Public%20April%2013.pdf
- His Majesty’s Prison and Probation Service*. Online: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-prison-and-probation-service>
- HM Inspectorate of Probation: *The Evidence Base – Probation Services*. Online: <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprobation/research/the-evidence-base-probation/specific-sub-groups/extremism-and-terrorism/>
- HORGAN, John (2008): From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80–94. Online: <https://www.jstor.org/stable/40375777>
- KRUGLANSKI, Arie W. et al. (2014): The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Political Psychology*, 35(S1), 69–93. Online: <https://doi.org/10.1111/pops.12163>
- LEWIS, Helen (2020): Why Extremists Need Therapy? *The Atlantic*, 2020. február 11. Online: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/02/britain-london-terrorism-deradicalization/606376/>
- Operation of police powers under the Terrorism Act 2000 and subsequent legislation: Arrests, outcomes, and stop and search, Great Britain, quarterly update to June 2023* (2023). Online: <https://www.gov.uk/government/statistics/operation-of-police-powers-under-the-terrorism-act-2000-quarterly-update-to-june-2023/operation-of-police-powers-under-the-terrorism-act-2000-and-subsequent-legislation-arrests-outcomes-and-stop-and-search-great-britain-quarterly-u#terrorist-prisoners>

- Prisons: Radicalisation. Volume 802: debated on Tuesday 3 March 2020* (2020). Online: <https://hansard.parliament.uk/lords/2020-03-03/debates/D88C3569-C88D-4C2F-8F53-C64E630DD2E0/PrisonsRadicalisation>
- RÉMAI Dániel (2023): A brit társadalmi jelzőrendszer a számok tükrében. In MOLNÁR Márton – TALLER János (szerk.): *Hankiss Ágnes Emlékkönyv*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) – Hankiss Ágnes Intézet, 61–88.
- SCHMID, Alex P. (2013): Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague*, 4(2). Online: <http://dx.doi.org/10.19165/2013.1.02>
- Summary of the Main Findings of the Review of Islamist Extremism in Prisons, Probation and Youth Justice* (2016). Online: <https://www.gov.uk/government/publications/islamist-extremism-in-prisons-probation-and-youth-justice/summary-of-the-main-findings-of-the-review-of-islamist-extremism-in-prisons-probation-and-youth-justice>
- Terrorist Offenders (Restriction of Early Release) Bill HL Bill 99 of 2019–2* (2020). Online: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2020-0062/LLN-2020-0062.pdf>
- Tougher Sentencing and Monitoring in Government Overhaul of Terrorism Response* (2020). Online: <https://www.gov.uk/government/news/tougher-sentencing-and-monitoring-in-government-overhaul-of-terrorism-response>
- VELDHUIS, Tinka – Jørgen STAUN (2009): *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. The Hague: Clingendael. Online: https://www.diis.dk/files/media/publications/import/islamist_radicalisation.veldhuis_and_staun.pdf
- WEEKS, Douglas (2021): Lessons Learned from U.K. Efforts to Deradicalize Terror Offenders. *CTC Sentinel*, 14(3). Online: <https://ctc.westpoint.edu/lessons-learned-from-u-k-efforts-to-deradicalize-terror-offenders/>
- WINTERBOTHAM, Emily (2022): The CONTEST Review: What Next for Prevent? *RUSI*, 2022. november 16. Online: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/contest-review-what-next-prevent>